

A Magyar–szláv kapcsolatok:
múlt és jelen című
nemzetközi tudományos
konferencia tanulmánykötete

Pécs, 2016. október 13-14.

A Magyar–szláv kapcsolatok: múlt és jelen
című nemzetközi tudományos konferencia
tanulmánykötete

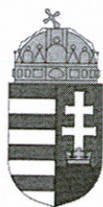
Pécs, 2016. október 13-14.

Szerkesztették:

Csehily József – Végvári Valentyina – Wołosz Robert

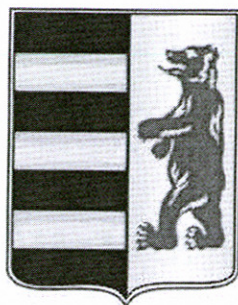
Pécs, 2017

A kötet támogatói:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

NEMZ-KUL-EPER-17-1312

Pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat

Pécsi Orosz Központ
русский центр г. Печ

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
♦ JUBILEUM 650 ♦
UNIVERSITY OF PECS JUBILEE

ISBN 978-963-429-110-7

Kiadja a PTE BTK Szlav Filológia Tanszék

Nyomdai munkálatok: V-Tesa Bt.

A tanulmányokat szerzői változatban közöljük.

Статті публікувати ся в авторській редакції.

Статті печатаются в авторской редакции.

Tartalom

От редакции	9
<i>Font Márta</i>	
Hodinka Antal – a szláv népek történetének kutatója	11
<i>Aleksa Varga Melita, Baraban Borko, Mlikota Jadranka</i>	
Horvát nyelvtan oktatása magyaroknak – egykor és ma	19
<i>Bárány Erzsébet</i>	
Magyar szavak az óukránban	27
<i>Дьєрдь Бебешу</i>	
Некоторые черты истории закарпатско-украинцев с начала и до первой половины 19-го века	37
<i>Bene Krisztián</i>	
A magyar megszálló csapatok és a szovjet lakosság kapcsolata a második világháborúban	45
<i>Csuka Emőke</i>	
A bolgár népköltészet hatása Nagy László munkásságára (a kritika tükrében)	55
<i>Gazdag Vilmos</i>	
A kárpátaljai magyar nyelvhasználati színtereket ért keleti szláv hatásról	63
<i>Györke Magdolna</i>	
Orosz átvételek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban	73
<i>Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina / Gotthardt Zoltán</i>	
A magyar–szláv nyelvészeti kutatások „mostohagyereke”: bolgár–magyar lexikai kölcsönhatások	81

Hulpa Diána

Кöszönési és megszólítási formák Dmitro Keselje *Zsiványvilág* c. művében

89

Huszár Mihály

„Az orosz birodalom ismertetése” Donald Mackenzie Wallace skót utazó tapasztalatai a földbirtokosokról I.

97

Káprály Mihály

Чи є хоснованя препозиції 'на' у словозлуках 'позерати на кукер', 'ходить на Петранин двор' у русинській бесіді мадярським впливом?

105

Е.Н. Киселёва, М.А. Поварницына

Принципы подачи этикетной лексики в венгерско-русских и русско-венгерских словарях последнего десятилетия

113

Тимеа А. Лавер

Мифологические и библейские мотивы в творчестве Ласло Нада и Лины Костенко

123

Lebovics Viktória

Bonkáló Sándor és az ukrán szak története Budapesten

129

Эндре Лендваи

Межкультурная компетенция венгров, хорошо владеющих русским языком

139

Н.Ю. Муравьева

Специфика русской грамматики наблюдаемого

149

Nagy Natália

Szláv elemek a kárpátaljai ragadványnevekben

159

В.В. Никульцева

Венгерские мотивы в творчестве Игоря-Северянина

167

О.Ю. Талабірчук

Українсько-угорські взаємозв'язки у сфері перекладу (на матеріалі перекладної літератури сучасності)

173

O.Ю. Ташкович

Особенности русско-венгерской языковой интерференции
на примере подкарпатурской русскоязычной прессы
(1918–1938 гг.)

177

Tellinger Dušan

Magyar–szlovák kapcsolatok a történelmi Magyarországon
a 19. században (Ján Pravoslav Leška tevékenységének tükrében)

185

Varga Éva Katalin

Szláv eredetű magyar anatómiai nevek

193

Robert Wołosz

Magyar szavak a lengyel nyelvben 2.0. Magyar jövevényszavak
a *Słownik warszawski*ban.

201

Zékány Krisztina

Magyar–szláv kapcsolatok a földrajzi nevek tükrében
(Ungvár és környéke történeti névanyaga alapján)

211

Bárány Erzsébet

barany.erszsebet75@gmail.com

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Nyíregyházi Egyetem, Kelet- és Közép-európai Kutató Központ

Magyar szavak az óukránban

A magyarság és a szlávok őseinek korai kapcsolatai a IX. század második, illetve a X. század első felére tehetők. E kontaktus akkor lett intenzív, amikor a magyarok a Kárpát-medencében telepedtek le, azaz az Árpád-házi dinasztia uralkodása idején. E történelmi érintkezés eredményei megfigyelhetők a magyarok és az ukránok néprajzi és nyelvi adataiban is¹. Az ukrán nyelvemlékekben érdekes írások találhatók a magyarok és a kijeviek kapcsolatáról a X–XI. században. Vasil' Nimčuk akadémikus 2014-ben megjelent tanulmányában a legrégebb magyar és ukrán kapcsolatokkal foglalkozik. A korabeli magyar és ukrán kapcsolatokról Nestor a krónikás neves műve, a *Régmúlt idők elbeszélése* is beszámol². A krónikás informál a magyarok IX. századi, Kijev melletti békés átvonulásáról (ennek tiszteletére 1997. február 13-án a Szent Miklós templom melletti Aszkold sírdombon emlékjelet avattak). Megemlíti Georgij Ugrin a Borisz Volodimirovics herceg háborújában tett szolgálatait és az uráért vállalt hősi halálát. Erről részletesebben a XI. sz. végén – a XII. sz. elején keletkezett *Uspenskij Sbornik*-ban fennmaradt Borisz és Gleb-legenda tudósít. György (Georgij) testvére, Magyar Mózes (Mojsij Ugrin) a kijevi barlangkolostor híresen erkölcsös és kegyes embere volt. A később szentté avatott Magyar Mózes ereklyéi a fent említett kolostorban nyugszanak³.

Feltételezhető, hogy e két nép korai kapcsolatának nyelvi bizonyítékai is vannak: az ukránok őseivel találkozáskor a Kijevi Rusz területén a magyarok számukra

¹ Kniezsa István, Magyar–szláv nyelvi érintkezések. -- In: Szekfű Gyula (szerk.), A magyarság és a szlávok. Budapest, 1942. 137–145; Gunda Béla. Magyar–szláv néprajzi kapcsolatok. In: Szekfű Gyula (szerk.). A magyarság és a szlávok. Budapest, 1942. 165–184.

² Hodinka Antal Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1916.

³ Німчук В.В. Угорці в Києві та на Київщині (кінець IX–початок XII ст.). In: Барань Є., Черничко С. (ред.). Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (Берегово, 2012 рік). Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2014. 7–17.

addig ismeretlen fogalmakat megnevező szavakat is átvehettek. Később, a Magyar Állam létrejöttével és tekintettel arra, hogy a kisebbséghez tartozó lakosság egy része keleti szláv (ruszin) volt, a magyar nyelvi hatás élénknek bizonyult a szomszédos keleti szláv nyelvre⁴. Dialektológiai tekintetben a magyar nyelv hatása a legerőteljesebb a kárpátaljai keleti szláv nyelvjárásokra⁵. Az ukrán nyelv és nyelvjárások magyar jövevényszavainak kutatása gazdag irodalommal rendelkezik: megvizsgálták egy község szókészletére gyakorolt magyar hatást⁶, egy régió magyar elemeit⁷, elvégezték Kárpátalja egész nyelvjárási területére kiterjedő hungarizmus-kutatást⁸, összefoglalták a magyarországi nyelvészek által elvégzett kutatások eredményeit a magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok terén⁹.

A XIV–XVII. századi nyelvállapotot tükröző nyelvemlékek anyaga értékes adatokat szolgáltat az ukrán nyelv magyar jövevényszavak kutatásában¹⁰. A mai Kárpátalja területén a XVI. században keletkezett Nyagovai Posztilla szókincsét Dezső László tanulmányozta¹¹.

⁴ Лизанець П. М. Мадярьські племена та їх історичні і мовні зв'язки з східними слов'янами (пізніше українцями). In: Слов'яно-угорські міжмовні та літературні зв'язки. Науково-тематичний збірник. Ужгород, 1970. 78–81.

⁵ Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. In: Studia Slavica 6 (1961), 248.

⁶ Орос В. І., До питання українсько-угорських мовних взаємозв'язків. In: Тезиси докладов и сообщения к Всесоюзной конференции по вопросам финно-угорского языкознания (сентябрь – октябрь 1963 г.). Ужгород, 1963. 52–54; убі., До питання українсько-угорських мовних контактів. In: Тези доповідей та повідомлення міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов (грудень 1964). Ужгород, 1964. 40–43.

⁷ Мокань А. А., Исконные слова в мараморошских украинских говорах Закарпатской области УССР и их синонимы, заимствованные из венгерского языка. In: Вестник Ленинградского университета. № 20. Серия истории, языка и литературы. Вып. 4. Ленинград, 1962. 125–135; убі., Лексические унгаризмы в мараморошских украинских говорах. In: Вопросы финно-угорской филологии. Выпуск 3. Ленинград, 1977. 100–124.

⁸ Лизанец П. Н., Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт, 1976; убі., Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. ч. III. Конспект лекцій. Ужгород, 1976.

⁹ Барань Є. Динаміка вивчення українського мовознавства та угорсько-українських мовних контактів в Угорщині. In: Барань Є., Черничко С. (ред.). Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (Берегово, 2012 рік). Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2014. 74–81.

¹⁰ Egy korábbi tanulmányban részben érintem e kérdést: Jevhen Timcsenko "Матеріали для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV–XVIII вв." („Adatok a XV–XVIII századi dél-orosz nyelv szótárához") című munkáját alapul véve tárgyalom azokat az óukránban előforduló szavakat, amelyek eredetük tekintetében összefüggésben vannak az azonos hangzású magyar szavakkal, vö. Барань Єлизавета Лексика угорського походження та її тлумачення в історичних словниках української мови. In: StSl 58/1 (2013) 27–37.

¹¹ Даже Ласло, Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (Словарь и анализ). Debrecen, 1985.

Jelen tanulmányban a XIV–XV század Óukrán nyelv szótárában¹² és az ukrán nyelv XVI–XVII. század első felét tükröző Ukrán nyelv szótárában¹³ előforduló magyar jövevényszavak vizsgáltam meg. Kocsis Mihály 1993-ban megjelent tanulmányában az Óukrán nyelv szótára alapján a következő magyar eredetű szavakat vizsgálta: *теpx* ‘teher’, *таръ* ‘tár’, *содыша* (*совдыша*) ‘szavatos’, *хотаръ* ‘határ’, *илишъ* ‘élés’, *оурикъ* (*оурикъ*, *оурик*, *оурыкъ*) ‘örök’, *бербениця* ‘berben-ce’, *кезъшъ* ‘kezes’¹⁴.

Az általam elemzett szóanyag egy része közvetlenül került az átvevő nyelvbe, míg egy másik része a lengyel nyelv közvetítésével a közvetlen lengyel–ukrán, a XVI. században intenzív lengyel–magyar nyelvi kapcsolatok következtében. Ide sorolhatók a hadi terminológia példái: a *гайдук*, *гермекъ* (*кгермекъ*), *добошъ* (*добашъ*) szavak. A *гайдук* ‘az udvari őrség katonája’ (SUM VI, 182) < m. *hajdú* ‘a XVI–XVII. században szegénylegényekből összeverődött katonák’: *взяли(с)мо га(и)дѹка копу вступного* (Львів, 1607–1645 РДВ 24); *мене ж самого... гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Києви казавши поймати...* (Житомир, 1618 *Арх ЮЗР* 1/VI, 457). A *гайдук* főnévből más főnév és több melléknév változat képződött: *гайдуцкій*, *гайдуцъкий*, *гайдуцъскій* ‘amelyik a hajdút illeti vagy tulajdonát képezi’: *...служил службу гайдуцъкую...* (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); *гайдуцтво* ‘katonai szolgálat’ (SUM VI, 182–183): *...одняли и въ гайдуцтво оного собе обернули* (Луцьк, 1618 *Арх ЮЗР* 6/I, 388) – vö. ukr. *гайдек* ‘a XV–XIX. században felkelő partizán a déli szlávoknál; lakáj; hajdú’¹⁵. A szó tulajdonnévként is előfordul: *...Павукови старому, Гайдукови старому* (Житомир, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 486–487); *Гри(ц)ко Га(и)дѹкъ* (1649 РЗВ 381 v). A *гермекъ*, *кгермекъ* ‘fegyverhordozó’ (SUM VII, 138) < m. *gyermek*: *...с тым же кгермком своим...* (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); *около себе жолнѣровъ гермковъ ... много* (Вільна, 1627 *Дух.б.* 3 зв.). A *гермекъ*, *кгермекъ* lengyel közvetítéssel került az ukránba (vö. óle. *giermek*); a jelentésbővülés feltehetően a lengyelben keletkezett (vö. óle. *giermek* ‘fegyverhordozó’) – vö. белорусз *кгермекъ* (*гермок*) ‘fegyverhordozó’¹⁶. A *добошъ*, *добашъ* ‘üstdobos’ (SUM VIII, 46–47) < m. *dobos* ‘ua.’, N. *добош*: *... а видеци есче трохи живо(г)[о], добашови*

¹² Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. Том 1–2. Київ, 1977.

¹³ Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Національна Академія Наук України – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Том 1–11. Львів, 1994–2004.

¹⁴ Kocsis Mihály, A magyar nyelv néhány szavának történetéhez – Ukrán oklevelek alapján. In: Fejér Ádám, H. Tóth Imre és más. (szerk.). Magyarok és szlávok. Szeged, 1993. 415–421.

¹⁵ ESUM 1: 453.

¹⁶ Zoltán András, Magyar szavak az ófehéroroszbán. In: Mártonfi Attila–Pap Kornélia–Slíz Marianna (szerk.), 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. Budapest, 2006. 496.

своему дъругому Самоелови... (Житомир, 1650 ДМВН 201). – Az ukr. N. *dobos* ‘üstdobos’ feltehetően lengyel közvetítéssel került az ukránba¹⁷.

Közvetlen kölcsönzésként kerültek a Nyagovai Posztilla szókincsébe a hadi terminológia példái: **гаталомъ** (SUM VI, 194) < m. *hatalom* ‘ua.’: ...Господь Богъ Сикимляны дѣля *гаталму* донькы Іаковъвы (XVI sz. NP 222); **годножъ** ‘(al)hadnagy’ (SUM VI, 243) < m. *hadnagy*: научайме ся за сего *годножа* смиреніе ... (XVI ст. NP 97).

A politikai és gazdasági kapcsolatok révén a következő szavak adatoltak: **биршаг** ‘штраф’ (SUM II, 85) < m. *bírság* ‘ua.’: И *бу(р)шару* панѣ осудили со(в)габирови... (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 222); **бирувъ** ‘bíró’ (SUM II, 84) < m. *bíró* ‘ua.’: а слуга естъ на сѹмъ свѣтѣ кождый, хотѣ король, хотѣ панѣ,.. хотѣ *бирувъ* (XVI sz. NP 120); И побожи(в) Абрама руца(н)скый *бирувъ* Кузма, и были при томъ добріи люде (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 223); az ukr. N. *búriv* és *bériv*, *bíriv*, *bírov*, *bíruv* fonetikai változatai ‘falusi bíró’ jelentésben is elterjedt¹⁸; **валтовати** ‘kivált, megvált’ (SUM III, 172) < m. *vált* ‘ua.’: Тутъ научайме(ся), братя, якъ не може чоловікъ душу *валтовати*... (XVI sz. NP 34), *валтоватися* < m. *kivált*: Выдцѣ научайме ся, яко будеме мочи ся *валтовати* на судѣ (XVI sz. NP 12); származékai: *выдвалтовати*, *выдвалтътовати* (SUM V, 148): не можетъ ся тамъ выдплатити у аду хотѣ якый богатый, тай не *выдвалтовати* тамъ душу свою (XVI sz. NP 150); **варышъ** (*варишъ*, *варошъ*) ‘város’ (SUM III, 172) < m. *város* ‘ua.’: выдтудъ выходятъ книжницы, попове, владыци на *варышъ* и на села (XVI sz. NP 99); Почали палити *варишъ* и села (Кум’ята, 1648 Паньк. I, 157). A *варышъ* főnévből képződött a *варыскый*, *варышскый* (N. *вароський*) melléknév: Тогды розгнѣвавъ ся панѣ хыжный, рюкъ слугумъ своимъ: Пуйдѣте борзо на распутіе и на улицѣ *варыскыи* и убогихъ, и бетѣжныхъ... приведѣте сюды (XVI sz. NP 184). A Nyagovai Posztillában a szó kizárólag -y- magánhangzóval fordul elő a második szótagban mind zárt (vö. *варышъ*), mind nyílt szótagban (vö. *варыишъ*). A nyelvjárási -uш/eu alakot Zoltán András morfológiai tényezőkkel magyarázza: a magyar -os szuffixszum szláv -uш-re való változása¹⁹ – az ESUM csak a magyarral azonos *váрош* szóalakot közli²⁰; **газда**, **казда** 1. ‘férj’: сестра Гафичова, и(з) своимъ *газдом* из Ігнатомъ Бублеомъ продала лазокъ тот... (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 223); 2. ‘gazda’: усе, что чинишъ, выдѣ душѣ роби, як Господеви... *каздѣ* служи, якъ Христови (XVI sz. NP 98); 3. ‘orgazda’:

¹⁷ ESUM 2: 98.

¹⁸ ESUM 1: 184–185.

¹⁹ Золтан Андраш, Венгерские элементы в Няговских поучениях. // Julijan Тамаш (уред.) Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традицијах. Нови Сад, 2012. 253.

²⁰ ESUM 1: 333.

не помагай злодѣюмъ и разбойникумъ и не будь имъ *казда* (XVI sz. NP 19). (SUM VII, 125) < a m. *gazda* (a régi magyarban *kazda* is, TESz 1: 1037) átvétele; *каздѹство* (*газдѹство*) 'gazdaság' képződmény adatolt: ...гадковъ инѣшее гадатъ о *каздѹствѣ*... (XVI sz. NP 212); a *gázda* az oroszban is adatolt²¹. A szó a magyarban szláv eredetű (vö. szl. *gospoda*), tehát az óukránban visszakölcsönzés a magyarból;²² *мещеръ, мештер* 'mester' (SSUM I, 588) < m. *mester* 'ua.': ...балица воевода и драгъ *мещеръ*... (Ciret, 1404 ГМ); ...слоуга наш Мигаю *мештер* (Васлуй, 1476 BD II, 337). A Nyagovai Posztillában a *мештершик* < m. *mesterség* adatolt.²³ – vö. ukr. N. *мештерний* 'mester (melléknév)'²⁴; *немишь* 'nemes' (SSUM II, 39) < m. *nemes* 'ua.': ...и шандръ *немиши* о(т) (са)рвасова... (Ciret, 1404 ГМ); *вицашпань* 'vicsipán' (SSUM I, 177) < m. *vicsipán* 'ua.': Се азъ панъ радоуль *вицашпань* марамоуре(ш)скы(м) ижоупанъ ба(н)ко... (Ciret, 1404 ГМ). A Nyagovai Posztillában a *шпанъ* alak adatolt 'ispán' < m. *ispán* 'ua.': ...хоть панъ, хоть *шпанъ* (XVI sz. NP 414).

A közigazgatási szakszókincshez a moldáv oklevelekben előforduló hungarizmusok a következők: *бань* 'bán' (SSUM I, 86) < m. *bán* 'ua.': ...Барбоу(л) *бань* (Дял, 1455 Nic. Doc.). A *бань* szó a moldáv közigazgatási szókincshez tartozik. Az ukrán nyelvemlékekben a szó nem adatolt, ezért az óukrán nyelv hungarizmusaihoz csak jelképesen sorolhatjuk; a moldvai okiratokban a *Бань* hivatalnok megnevezéseként fordulnak elő a szóalakok, amelyek a magyar *bán* képződményei²⁵; *кезѣшь* 'kezes' (SSUM I, 473) < m. *kezes* 'ua.': про то(ж) азъ есж(м) *кезѣшь*, за тоты лю(ді)... (Бирлад, 1434 Cost. II, 675). A *кезѣшьство* képződmény 'kezes-ség': ...мы хоче(м) узѣти ваши(м) човеко(м) за то(т) *кезѣшьство*... (Бирлад, 1434 Cost. II, 675); *орашане* 'városi lakos' (SSUM II, 91) < m. *város* képződménye: ...платили каждыи мыто и *оранане*... (Устя Кракова, 1439 Cost. II 461), a szó az óukrán nyelvbe román közvetítéssel került, vö. *orăș*²⁶; *хотар, хотаръ, хотарь* 1. két birtok közötti természetes vagy mesterséges választóvonal': ...а *хотарь* имъ нижни о(т) марышевѣци... (Роман, 1392 Cost. I, 7); 2. 'a település vagy annak részét elválasztó vonal'; 3. 'a falvak telkei vagy

²¹ Hollós Attila, Az orosz szókincs magyar elemei. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 206 sz. Budapest, 1996. 23.

²² ESUM 1: 450–451.

²³ Даже Ласло, К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. In: StSl 7 (1961), 167.

²⁴ ESUM 3: 456.

²⁵ Штефуца Вікторія, Угорські запозичення в українсько-молдавських грамотах XIV–XV ст. (аналіз урядової назви «апрош»). In: Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини: збірник наукових праць. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014/5. 103.

²⁶ Tamás Lajos, Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Budapest, 1966. 579.

фöldterületei közötti határjelzés' (SSUM II, 513–514) < m. *határ*. A *xomap* főnév régi kölcsönzés az ukránban, az ómagyar **χotâr*, **χottâr* a kárpátaljai keleti szláv nyelvjárásokban **χottar* alakban honosodott meg²⁷ feltehetően a szlovák vagy román nyelv közvetítésével²⁸.

A magyarok és az ukránok mindennapi érintkezése a mai Kárpátalja területén volt a legintenzívebb, mivel a két nemzet tagjai évszázadokon keresztül egy államrendszerben éltek. A XIV–XV század nyelvállapotát átfogó Óukrán nyelv szótárában és az ukrán nyelv XVI–XVII. század első felét tükröző Ukrán nyelv szótárában adatoltak a mindennapi szókincs példái. A szótár szerkesztői leggyakrabban a Nyagovai Posztilla anyagára hivatkoznak: алдомашъ 'áldomás' (SUM I, 93) < m. *áldomás* 'ua.': И пить на тото алдомашъ (Бенедиківци, 1603 НЗУж. XIV, 222); былъ руца(н)скыи бирувъ Мигаль Мелентіовъ на алдомашы (uo., 224). Az ukr. N. одомáш, алдомáш, галдамáш feltehetően a szlovák nyelv közvetítésével került az ukránba²⁹; банованъ 'bánat' (SUM II, 18) < m. *bán(at)* 'ua.': мовить Христось: токтимъ у сердци // чоловѣку мирнусть и весѣля, а мамонъ: токѣмитъ журу и банованъ (XVI sz. NP 94–95) – vö. ukr. N. бану-вáти 'bánkodik', банá 'bánat'³⁰; бете҃гъ, бетю҃гъ, бю҃тю҃гъ 'betegség, gyengeség' (N. бете҃га) (SUM II, 82) < m. *beteg(ség)* 'ua.': Также и мы, братя, коли кто упаде҃тъ у якую неволю, или ятя, или у бетю҃гъ... такъ чини, якъ сесѣ люде (XVI sz. NP 29); ...чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слущѣствомъ, албо бете҃гомъ, али ище мусиме терпѣти (uo., 178); бетѣ҃жнѣй (melléknév) 1. 'beteg, gyenge': Видишъ, Христось звалъ сыномъ бетѣ҃жного чоловѣка (XVI sz. NP 31); 2. főnév: И рече҃тъ Хрисось праведнымъ: „Подте, вы, благословенныи выдѣ отца моего, чомъ было вамъ жалъ голодныхъ, и жалныхъ, и сторонныхъ, и голыхъ, и бетѣ҃жныхъ, и имитыхъ дѣла мене и дѣла слова моего” (XVI sz. NP 11) – vö. ukr. N. бетѣ҃га 'betegség', 'haszontalan ember', беті҃г 'gyengeség'³¹; бированъ 'erő; hatalom' (SUM. II, 84) < m. *bír(ás)* 'ua.': „Чомъ намъ ся родила дѣтина и сынъ далъ ся намъ, чѣя бированъ у него”, якъ мовиль Павелъ святыи (XVI sz. NP 47); а бировати igei képződmény < m. *bír* 1. 'uralkodik, hatalommal bír': Господь на небесѣхъ наготовиль столецъ свуй, и царство его над усѣми бируе҃тъ (XVI sz. NP 46); 2. 'tulajdonában van': будь готувъ усе, чимъ бируе҃шь, лишити и погубити ище и тѣло и душу май радъ, нѣжъ согрѣшити (XVI sz. NP 158); 3. 'tud, képes': плати, кому есь довженъ, чини и роби и(сѣ) правдовъ, кому чим бируе҃шь (XVI sz. NP 158) –

²⁷ Мокань А. А., К этимологии закарпатско-украинского (мараморошского) *χutar*. Советское финно-угроведение. VII. Таллин, 1971. 45–46.

²⁸ ESUM 1: 576.

²⁹ ESUM 4: 162.

³⁰ ESUM 1: 135.

³¹ ESUM 1: 178.

vö. ukr. N. *бiрyвáти* ‘tud, képes valamire, törekszik’, *бiрoвáти* ‘tulajdonában van valami, bír valamivel, birtokol valamit’³²; *бѣзентовати, бѣзеньтовати* ‘bizonyít’ (SUM III, 146) < m. *bizonyít*: А Исусъ рюкъ ему: Што бы есь не убивъ, и курварство не учинивъ, и не укравъ, и ужу не *бѣзеньтовавъ* (XVI sz. NP 10). А *добѣзентовати, добѣзеньтовати* ‘bizonyít, alátámaszt’ igeképződmény: Чомъ лише вѣровъ можеме ся спасти, *добѣзеньтую* и симъ, ажъ Господь смотритъ лѣпше вѣру, якъ естъ написано (XVI sz. NP 186); *бѣзовань* ‘remény’ (SUM. III, 146) < m. *bizalom*; az Ukrán nyelv szótárában (SUM) ‘remény’ jelentés adatolt, a szöveggörnyezett alapján a ‘bizalom’ jelentés a megfelelő’³³; a szótár szerkesztői tévesen a *bozováný* szóalakot közlik forrásként; jelen szó ismeretlen a magyar nyelvben³⁴: ...тогда твоя *бѣзовань* не посоромитъ ся передъ на Богомъ, и не погыне (XVI sz. NP 78); *бѣзоватися* igeképződmény (SUM III, 146) < m. *bízik* ‘ua.’: ...ци имаеме вѣру правую ико Богу, ци *бѣзуеме* ся на Бога выдъ усеи душѣ (XVI sz. NP 61); – vö. ukr. N. *бизівний* ‘megbízható’ *бѣзовáтися* ‘bízik’³⁵; *бѣзонъшагъ, бѣзонъшакъ* ‘tanú’ (SUM III, 146) < m. *bizonyság* ‘tanú’: будете ли *бѣзонъшагы* у Ерусалимѣ (XVI sz. NP 73); *бѣзоншаство, бѣзоншадство* képződmény ‘bizonyosság’ (SUM III, 146) < m. *bizonyság* ‘ua.’: сесе естъ ученикъ *бѣзонъшагъ* за сесе, що написалъ, и знаеме, ажъ правое его *бѣзонъшаство* (XVI sz. NP 44); *бѣчеловати* ‘valakit valamilyennek vél, tart’ (SUM III, 154) < m. *becsül* 1. ‘vminek az értékét vagy mértékét meghatározza; értékel’: И опять каравъ жидаы, што были почали *бѣчеловати* одну королицу за Бога (XVI sz. NP 210); 2. ‘értékel, tisztel vkit’: И самъ сынъ Божій указати хотѣвъ: „Кто мене будетъ *бѣчеловати* и любити передъ людми, визнаю и я его передъ отцемъ небеснымъ” (XVI sz. NP 213); *бѣчелованя* ‘megbecsülés, tisztelet’ (SUM III, 154) < m. *megbecsülés* ‘ua.’, у *бечелованю имати (що)* – megünnepel, méltat, méltat vmit, tartja magát vmihez: ...день святыи у *бѣчелованю* имали (XVI sz. NP 205). Zoltán András hangsúlyozza, hogy a szótövi -i- magánhangzó előfordulása arra utal, hogy a szó nem a mai magyar *becsül* ige átvétele, hanem a régi *bücsül* nyelvjárási alakhoz vezethető vissza³⁶– vö. ukr. N. *бичилувáти* ‘becsül’, *бичалувáти, бичалувáти* ‘tisztel, becsül’³⁷; *валастъ* ‘válasz’ (SUM III, 169) < m. *válasz* ‘ua.’ Az Ukrán nyelv szótára (SUM) a *választ* igeként ‘egy mellett dönt; szavazással dönt’ jelentésben közli fel-

³² ESUM 1: 201.

³³ Даже Ласло, К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. In: StSl 7 (1961), 161.

³⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 2003.

³⁵ ESUM 1: 194.

³⁶ Золтан Андращ, Венгерские элементы в Няговских поучениях. // Julijan Тамаш (уред.) Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традицијах. Нови Сад, 2012. 253.

³⁷ ESUM 1: 188.

tehetően a szó utolsó mássalhangzójának a megtévesztésével, a szövegkörnyezet a *válasz* főnév tárgyragos esetére utal: не имали *валасу*, ци положить ихъ у панство (XVI st. NP 38); Для того имали вѣру дужую, чомъ на пути имъ не давъ нѣякій *валастъ* (uo. 110); **гамѣшно** ‘hamisan, valótlantul’ (SUM VI, 188) < m. *hamis* ‘nem valódi; megtévesztő; téves, helytelen’: ...што бесме ся не божили *гамѣшно* именемъ Божиимъ противъ ближнему нашему (XVI sz. NP 211) – vö. ukr. N. *гáмішній* ‘sóvár, ravasz, haragos, gonosz’³⁸.

A Nyagovai Posztilla egyik részlete vizsgálata során Zoltán András arra a következtetésre jutott, hogy a magyar jövevényszavak nem csak felületes idegen eredetű szavak a Posztilla szövegében, hanem a XVI. századi máramarosi nyelvjárás meghonosodott elemei. Erre utal a szavak fonetikai, morfológiai és szemantikai adaptációja, a szóképzés gyakorisága³⁹.

Az **єршєны** ‘táska, erszény’ *tb* (SUM IX, 101) < m. *erszény* ‘(bőr)tárca, zacskó’ forrása Pamva Berinda Lexikonja („Лексикон словенороський”): ...тобола, калита, мѣшо(к), үго(р)ски, *єршєны* (1627 ЛБ 157). Vasyľ Nimchuk megállapította, hogy a m. *erszény* transliterációja cirill betűkkel, az *y* betű *ы* betűvel a lengyel szavak mintájára annak a jele, hogy Pamva Berinda írott forrásból merítette példáját s nem a népnyelvből⁴⁰.

Véglegesen nincs meghatározva a **балта** ‘hosszú fanyélbe illesztett éles, fa aprítására való vas’ szó eredete (SUM II, 16) < m. *balta* ‘rövid fanyélbe illesztett éles, fa aprítására való vas’: тыхъ всихъ верхуменованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и *балтами* для взятыя кѣвалтомъ... (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593). Az Ukrán nyelv szótára (SUM) a szót török eredetűnek titulálja. Itt a magyar nyelv közvetítő szerepét is figyelembe kell venni⁴¹.

A **бантовати** < m. *bánt* ‘háborgat, nyugtalanít’ a moldáv oklevelekben fordul elő (SUM I, 86) < m. *bánt* ‘(meg)ver; nyugtalanít vkit, bánatot okoz’: не *бантовать* ихъ (Дольний Торг 1475 BD I, 200); a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban is elterjedt⁴².

Nem magyar jövevényszó, de magyar vonatkozása van a *бекейшка* ‘magyar mintára szabott hosszú férfi szőrme ruha’ (SUM II, 72): пограблено... *бекейшку* зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 *Арх ЮЗР* 1/I, 231). A lengyel *bekieszka* ‘sajátos kabát féle’ 1586. évben adatolt és Bekes Gáspár nevéhez fűződik (lengyel Kasper *Bekiesz*, 1520–1579), aki Báthory István riválisa volt az erdélyi fejedelem-

³⁸ ESUM 1: 465–466.

³⁹ Золтан Андраш, uo. 255.

⁴⁰ Німчук В. В., Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською. Київ, 1980. 118.

⁴¹ ESUM 1: 126, 128.

⁴² Лизанец П. Н., Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт, 1976. 575.

ségért. Ennek megfelelően a szó a lengyelben képződött a magyar vezetéknévből és csak később honosodott meg a magyarban *bekecs*, *bekes* alakban (a magyarban először 1774-ben adatolt⁴³). Aleksander Brückner a lengyel *bekieszka* szót a magyarból származtatja⁴⁴, a kronológia figyelembevételével ez azonban lehetetlen⁴⁵.

A példák azt bizonyítják, hogy a magyar lexikai elemek, ha csekély számban is, de meghonosodtak az óukrán nyelv szókincsében. A magyar jövevényszavak egy része ma is az aktív szókincs részét képezi elsősorban Kárpátalja területén⁴⁶, ahol a magyar és az ukrán nyelv érintkezik a társadalmi élet több területén.

Rövidítések

ESUM = Етимологічний словник української мови. В 7 томах. За ред. О. С. Мельничук. Т. 1–5. Київ, 1982–2006.

NP = Zoltán András (szerk.) A Nyagovai Posztilla. Nyíregyháza, 2006.

SSUM = Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Національна Академія Наук України – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Том 1–11. Львів, 1994.

StSl = Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae.

TESz = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Budapest. 1967–1976.

SUM = Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. Том 1–2. Київ, 1977.

⁴³ TESz 1: 271.

⁴⁴ Brückner Aleksander, Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1927. 685.

⁴⁵ ESUM 1: 164; Hollós Attila, Az orosz szókincs magyar elemei. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 206 sz. Budapest, 1996. 17; Zoltán András, Magyar szavak az ófehéroroszbán. In: Mártonfi Attila–Pap Kornélia–Slíz Marianna (szerk.), 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. Budapest, 2006. 497.

⁴⁶ Лизанец П. Н., Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт, 1976; Барань Є., Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття. In: Українська мова 2009/2. 56–69.